литературы. – М.: Худ. лит., 1975. – Серия I. – Т.40: Плутовской роман. – С. 21 – 64. *Кеведо-и-Вильегас* Франсиско де. История жизни пройдохи по имени дон Паблос// Библиотека всемирной литературы. – М.: Худ. лит., 1975. – Серия I. – Т.40: Плутовской роман. – С. 65 – 178. *Кожинов* В.В. Происхождение романа: Теоретико-исторический очерк.– М.: Сов. писатель, 1963. – 440 с. *Пастушенко* Л.И. Принципы изображения "среды" в испанском плутовском романе// Проблемы метода, жанра и стиля в зарубежной литературе. – Днепропетровск, 1977. – С. 3 – 9. *Склярова* Е.М. Особенности художественной структуры романа Р.Грина "Грош мудрости, купленный за миллион раскаянья" (1592)// Проблемы становления и развития зарубежного романа от Возрождения к Просвещению: Сб. научн. тр. – Днепропетровск, 1986. – С. 36 – 40. *Томашевский* Н.Б. Плутовской роман// Библиотека всемирной литературы. – М.: Худ. лит., 1975. – Серия I. – Т.40: Плутовской роман. – С. 5 – 20. *Торкут* Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та "література факту"). – Запоріжжя, 2000. – 406 с. *Aydelotte* Frank. Elizabethan Rogues and Vagabonds. – London: Frank Cass & Co.LTD, 1967. – 187 p. *Baker* E.A. The History of the English Novel. The Elizabethan Age and After. – London, 1937. – 305 p. *Chandler* F.W. The Literature of Roguery: In 2 vol. – Boston and New York: Univer.Press, 1907.– Vol.1. – 284 p. *Davis* W.R. Idea and Act in Elizabethan Fiction. – Princeton, Princeton Univ. Press, 1969. – 290 p. *Greene* Robert. The Blacke Bookes Messenger// The Bodley Head Quartos/ Ed.by G.B.Harrison. – London: John Lane The Bodley Head Ltd., Vigo Street, 1924. – P. 1 – 33. *Manley* Lawrence. Literature and Culture in Early Modern London. – Cambridge: Cambridge Univ.Press, 1995. – 603 p.

ВАСИЛИНА К. М., ПЕРМЯКОВА Г. О.
(Запорізький нац. ун-т)

АМЕРИКАНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 19 СТОЛІТТЯ В ІРОНІЧНОМУ ПЕРЕОСМИСЛЕННІ А. БІРСА

Комічне в усі часи відігравало важливу роль у мистецтві та літературі. У своїй праці «Сміх» А. Бергсон наголошує на його універсальності, «можливості охоплювати все, що стосується суспільного життя людей» [Бергсон 1992, с. 11]. Це твердження є справедливим і влучним, адже в комічному «відбивається значна частина багатогранного життя суспільства, народу і, навіть, людства»[Щербина 1977, с. 17]. Воно має безліч якостей та відтінків і за своєю тональністю, емоційним напруженням існує у величезному діапазоні – від м'якої, добродушної, лагідної усмішки до злої та уїдливої іронії, гнівної сатири та сарказму, спрямованих проти негативних явищ життя.

Особливу увагу комічному, насамперед іронії, приділено в романтичній естетиці та творчості. Саме остання отримала розгорнуте теоретичне обґрунтування та широке художнє використання. В літературознавстві навіть з'явилося поняття романтичної іронії, головними особливостями якої постали універсальність, великий інтерес до соціально-філософських та соціально-психологічних аспектів життя людини та людства, викриття хибних тенденцій розвитку суспільства, створення фантасмагоричних картин світу, що відображають духовні зсуви в суспільстві та внутрішньому світі особистості, здатність автора висміювати не лише зовнішній об'єктивний світ, а й себе самого, свою творчість, своє мистецтво [Ніколенко 2003, с. 7].

Ф. Шлегель зауважував, що «романтична іронія сміється над всім світом». Говорячи про іронію, він також стверджував, що «в ній усе повинно бути одночасно жартівливим і серйозним, щірим і прихованим», що «іронія – це усвідомлення одвічної рухомості та безкінечного хаосу».[Шлегель 1983, с. 286].

Традиція романтичної іронії в літературі й, зокрема, у літературі американського романтизму, прямо пов'язана з безжалісним осміянням, якому піддавалися бездуховність, світ прагматизму й користолюбства, падіння моральності. Критика соціальних вад цивілізації посіла не останнє місце у творчості американських письменників епохи романтизму, тією чи іншою мірою ця тема порушена у творчості Ірвінга, Купера, Готорна, Мелвілла, Лонгфелло и та інших.

Не оминув цю тему своєю увагою і відомий американський письменник Амброз Бірс, що з одного боку постає як послідовник Е.По, за яким закріпилася слава «письменника смерті», та автора творів, що характеризуються як «прояв найвищого безглуздя та зречення Бога»[Николюкин 1981, с. 333], а з іншого – як самобутній митець, особливості художньої манери якого стануть предметом для наслідування.

Саме той факт, що літературний доробок Амброза Бірса довгий час залишався маловідомим літературній критиці та широкій читацькій аудиторії, вплинув на недостатній рівень вивченості його творчості в цілому та, зокрема, такого визначного твору митця як «Словник Сатани». Аналіз джерел, присвячених розгляду літературного доробку Амброза Бірса, дозволяє стверджувати, що особливості використання письменником романтичної іронії залишаються доволі малодослідженими. Хоча творам письменника приділяли увагу як зарубіжні (Брукс В., Спіллер Р., Паррінгтон Л.), так і вітчизняні (Анісімов І., Єлістратова А., Ніколюкін А.) критики та літературознавці, їхні дослідження представлені здебільшого у вигляді загальних оглядів літературного доробку американського письменника. Лише Кашкін І. в літературній біографії митця торкається вивчення особливостей поетики «Словника Сатани». Водночас, стилістичні особливості створення іронічного ефекту в цьому творі, залишились поки що маловивченими.

Отже, вибір теми цього дослідження зумовлений її актуальністю та науковою новизною. Сьогодні, коли провідні літературознавці активно звертаються до вивчення творчості несправедливо забутих авторів, намагаються позбутися інформаційних прогалин шляхом детального вивчення їхнього доробку, постать Амброза Бірса привертає дедалі більший дослідницький інтерес. Крім того, «Словник Сатани» Бірса являє собою важливий матеріал для аналізу специфіки розвитку літератури американського романтизму. Детальний розгляд особливостей реалізації іронічного модусу в творах Амброза Бірса допоможе реставрувати картину розвитку іронічного світогляду американських митців, а також дасть змогу наблизитись до розуміння сутності художнього методу Амброза Бірса та специфіки його світобачення.

Творчість А. Бірса сповнювалась лютою ненавистю до суспільства бездуховності, що його оточувало, а іронія виникала в результаті полеміки з офіційно декларованими цінностями сучасного йому американського суспільства. Багато з того, що вважалося в його час позитивним, прогресивним, він сприймав інакше. Життя та творчість А. Бірса можна з впевненітю охарактеризувати фразою, яку Шарль Бодлер свого часу сказав про Е. По. Для нього «Сполучені Штати були лише величезною в'язницею, по якій він блукав, як істота, породжена дихати у світі з чистішим повітрям» [цит. за Николюкин 1981, с. 336].

Основний період творчості Бірса припадає на кінець XIX століття і зазнає суспільно-історичних впливів. Звичайно, їх не слід абсолютизувати, оскільки література, як слушно зауважує Наливайко Д., розвивається передусім за своїми власними, іманентними законами [Наливайко 2001, с. 6]. Проте не можна й не враховувати суспільно-політичних умов, що склалися в той період. Специфічна атмосфера кінця сторіччя, час духовного сум'яття, крах ідеалів, втрата віри не могла не вплинути на формування поглядів, що знайшли своє відображення в творах сповнених іронії.

А. Бірса сповнює гостре соціальне невдоволення: «Наша система цивілізації– природний продукт нашого морального й інтелектуального рівня – має потребу в критиці й повинна бути переглянута»[цит. за Кашкин 1977, с.101]. Але, нездатний на всебічну й радикальну критику й перегляд, Бірс вишукує прогалини, розвінчує найпоширеніші ідеали та колекціонує найогидніші вади. Він викриває всю цивілізацію у своєму «Словнику Сатани».

Іронічний елемент в творах А. Бірса здебільшого заснований на протиставленні поглядів автора в області моральності та об'єктивно існуючих принципів, що регулюють відносини між людиною та сучасним авторові суспільством. Найчастіше зовні оформлений як пародія або комічна вигадка твір, завдяки наявності в ньому іронічного елемента, одержує зовсім інше прочитання.

Іронія А. Бірса спрямована проти офіційно проголошених цінностей американського суспільства. Завзяття, прагнення до накопичення, користолюбство як основні рушійні сили прогресу, демократичний устрій державної влади, сумнівні моральні орієнтири, які заохочуються, письменник у характерній для ного манері заперечує цілком і повністю.

У «Словнику Сатани» у найбільш зрозумілій та загальній формі втілюються універсальні заперечення автора, який розвінчує всіх «сучасних йому богів, церковних й світських»[Орлова 1966, с. 10]. Серед цих «богів» знаходимо самовпевненість, оптимізм, патріотизм тощо.

«Словник» побудований гостро полемічно. Він схожий на серію спростувань загальнопоширених переконань. Серед них найчастіше зустрічалися ті, що закликали до завзятої праці, яка може привести кожного американця до слави й багатства, до мільйонів у банку й президентського крісла. Бірс спростовує цю тезу і вельми цинічно заявляє: «Праця – один із процесів, за допомогою яких «А» здобує власність для «Б» [Ambrose Bierce 1982, p.442]. Але праця, на думку Бірса, сама по собі нічого не принесе без комерції, тобто без «угод, у ході яких А відбирає в Б товари, що належать В, а Б, щоб відшкодувати втрати, витягає з кишені Г гроші, що належать Д» [Ambrose Bierce 1982, p.416].

Інший лозунг тогочасного суспільства: «Кохай Америку, це – благословенна, вибрана Богом країна, вільна від всіх вад Старого Світу». На що Бірс має готовий пасаж: «Патріотизм – сміття, що легко займається і готове спалахнути від смолоскипа честолюбства, який шукає приводу уславити своє ім'я. У відомому словнику д-ра Джонсона патріотизм визначається як останній притулок негідника» [Ambrose Bierce 1982, p.455].

Так само нещадно розвінчує письменник й усталене визначення «бізнесмени– оплот нації», яке на всі лади проголошували тогочасні газети та журнали. На його думку «Уолл-Стріт – символ гріховності і є прикладом для будь-якого диявола»[Ambrose Bierce 1982, p.474].

Для письменника Уолл-Стріт – рай для щасливих грабіжників, а щасливий грабіжник – це капіталіст. Саме він визначає на свою користь ціну, що є, за Бірсом, «вартість плюс розумна винагорода за докори сумління під час призначення ціни»[Ambrose Bierce 1982, p. 459]. Саме він використовує для того, щоб досягти своєї мети голод, що, за визначенням «Словника Сатани», є почуттям, «створеним для того, щоб примусити звичайних людей тяжко працювати». Та все ж їм залишиться тільки повітря – «живильна речовина, що передбачена провидінням для відгодівлі злидарів»[Ambrose Bierce 1982, p. 405].

Бірс знущається й над тим, що є, і над всіма спробами змін. Він викриває усе підряд: багатство, шовінізм, віру в прогрес, у науку, претензії християнства на монополію. Не залишається нічого ні в суспільстві, ні у світі особистості, про що б він не написав із властивою йому уїдливою іронією.

Для А. Бірса не було нічого святого. Серед визначень «Словника Сатани» зустрічаємо безліч випадів проти церкви й релігії. Релігія американського суспільства – «дочка надії й страху, що тлумачить неосвіченості сутність непізнаного». А ґрунтується вона на «Одкровенні» – «знаменитій книзі, у якій Іоанн Богослов приховав усе, що він знав. Одкровення прихованого в ній відкривається коментаторами, які не знають зовсім нічого»[Ambrose Bierce 1982, p. 463]. Цих коментаторів письменник називає священиками, які «беруть на себе обов'язок влаштування наших духовних справ як спосіб поліпшення своїх матеріальних»[Ambrose Bierce 1982, p. 416]. Святий у цій релігії – «мертвий грішник у переглянутому вигляді», а її «молитви» – це «прохання, щоб закони всесвіту було скасовано заради одного прохача» [Ambrose Bierce 1982, p. 457].

Осмисливши в такий спосіб різні прояви цієї релігії, Бірс доходить висновку, який йому набагато ближче: безбожництво – основна з великих релігій світу.

Таким чином, можна зробити висновок, що в «Словнику Сатани» Амброз Бірс не боявся розвінчувати вади тогочасної американської дійсності, коли люди не рахувалися один з одним, готові були вбивати заради наживи, не боялися докорів сумління. Його визначення вражають своєю викривальною іронією. Світ, що малює автор, потворний та зловісний. В ньому панують закони не порядності та честі, а насильства та зради ідеалів буття. Бірс не має жодних ілюзій стосовно сутності людської природи. В його словнику царювання зла безкінечне та всеохопне. В жодному разі Бірс не лестить людям. Дуже скептично ставиться він до їх суджень, ідеалів, почуттів, дій, та прагнень.

Письменник в чіткій формі виражає своє ставлення до тогочасних ідеалів, він заперечує вже давно усталені істини: працюй і будеш багатим та щасливим, церков є духовним оплотом нації, держава виявляє увагу та піклування до кожного зі своїх громадян, гарантує демократію та рівні можливості для всіх, а кожна людина забов'язана бути патріотом. Також він розвінчує такі святі для американців поняття як богатство, віра, дружба та любов.

Все ж проблема вивчення специфіки художнього використання Амброзом Бірсом іронії не може бути розкрита у межах однієї статті. Вона залишає широкі обрії для подальшого дослідження, адже іронічне ставлення до дійсності пронизує увесь спадок письменника і за посередництвом його творів набуває популярності серед послідовників.

Література

Бергсон А. В. Смех. – М.: Прогресс, 1992. – 256с. *В зеркале реалистической фантастики* А. Бирса // Писатели-реалисты XX века на Западе. – М.: Прогресс. – 1984. – С. 192-202. *Кашкин* И. А. Амброз Бирс // Для читателя-современника. – М.: Советский писатель. – 1977.– С. 93-124. *Наливайко* Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 416с. *Ніколенко* О.М. Романтизм у поезії. Г.Гейне, Дж. Г. Байрон, А Міцкевич, Г.Лонгфелло: Посібник для вчителя. – Харків: Віста: Вид. Ранок, 2003. – 176с. *Николюкин* А.Н. Американский романтизм и современность. – М.: Наука, 1968. – 412с. *Николюкин* А. И. Литературные связи России и США: становление литературных контактов. – М.: Наука, 1981. – 356 с. *Орлова* Р. Амброз Бирс // Словарь сатаны и рассказы. – М.: Художественная литература, 1966. – С.3-16. *Шлегель* Ф. Эстетика. Философия. Критика: В 2 т. – М., 1983. – Т. 1. –360 с. *Щербина* А. О. Жанри сатири і гумору. Нарис. – К.: Либідь, 1977. – 134с. *Ambrose* Bierce. Tales and fables. – M.: Progress Publishers, 1982. – 535p.